

A hárfalant. Egy nyugat-afrikai hangszertípus története.

A nyugat-afrikai hárfalantok valószínűsíthetően az íjhárfák tovább fejlesztett típusainak tekinthetők. A Maliban, Szenegálban, Guineában, Bissau-Guineában és Burkina Fasóban elterjedt legáltalánosabb elnevezése a *kora*. A hárfalant terminus Sachs és Hornbostel organológusok által terjedt el és a hangszertípus morfológiai felépítését veszi alapul.¹ A hangszertípus előzményeül szolgáló íjhárfa típusokat Wachsmann vizsgálta behatóbban, aki szerint a kelet és közép, illetve a nyugat-afrikai hárfatípusok az ókori egyiptomi hárfatípusok leszármazottainak tekinthetők.² Később Knight problémásnak ítéli a *hárfalant* kifejezést és javasolja a hangszertípusra a „bridge-harp” vagyis a „híd-hárfa” elnevezést, amely definíció a nagyméretű húrtartó lábra utal.³ A német nyelvű szakirodalomban Wegner terjeszti el a „Stegharfe” elnevezést.⁴

DeVale mintegy szintetizálja Wachsmann és Knight elméletét és a nyugat-afrikai hárfákat három fő csoportba sorolja.⁵ Az elsőbe tartoznak az ún. longitudinális (hosszirányú kiterjedés) húrtartó lábas hárfák. A második csoportba az ún. vertikális (függőleges) húrtartó lábas hárfák. Végül a harmadik csoportba tartoznak az ún. „spike harpe” vagyis a szöghárfák. De Vale két okot emel ki a hárfalant elnevezés ellenérveként. Egyfelől a húrok a lantoktól eltérő módon merőleges lefutásúak, ami a hárfák jellegzetessége. Másodsorban a játéktechnika is hárfaszerű és nem a lantokra jellemző egyik kézzel pengetett és a másikkal a húrokat lefogó játékmód. De Vale szerint ez a játékmód az ugandai és a kelet-kongói hárfák irányába mutat, ami nem rokonítható a lantok megszólaltatási módjával, viszont hasonló a *kora* zenészek játéktechnikájához, mert a hangszernyak a zenésztől távol helyezkedik el. De Vale rámutat, hogy ez a játékmód az ókori egyiptomi ábrázolásokon nem megragadható, viszont az ókori asszír hárfások játékmódjával rokonítható.⁶

---

¹ Sachs, Curt-Hornbostel, Eric 1914, 540.

² Wachsmann, Klaus: A „shiplike” string instrument from West Africa.
In: Ethnos 38. 1973, 1-4.

³ Knight, Roderick: Towards and notation and tabulature for the kora.
In: African Music 5. 1971, 1.

⁴ Wegner, Ulrich: Afrikanische Saiteninstrumente. Berlin(west) 1984, 175-184.

⁵ DeVale, Sue Carol: „Instrucions” A remembrance of Klaus Wachsmann (1907-84).
In: Ethnomusicology 29. 272-282.

⁶ De Vale, Sue Carol: African harps, Construction, Decoration, und Sound.
In: Sounding Forms. African Musical Instruments. New York 1989, 60.

Valójában az asszír ábrázolásokon egy hosszú pálcával ütve szólaltatják meg a hárfák húrjait.⁷ Az óbabilóni ábrázolásokon a hangszer tartásának tekintetében valóban az ókori egyiptomtól eltérő és a közép és kelet-afrikai hárfások játékmódjához hasonló játéktechnika figyelhető meg.⁸ Azonban az óbabilóni szög és íjhárfa típusokat jellemzően plektrummal pengették, ezzel szemben a közép és a kelet-afrikai hárfákat az ujjakkal pengetik. Ebből kifolyólag az ugandai és a kelet-kongói hárfák és játéktechnikájuk eredetét nem biztos, hogy az óbabilóni (ie.1950-1530) időszakában érdemes keresgélteni. Sokkal valószínűbb, hogy egyéb hangszertípusokhoz hasonlóan ez is dél-kelet ázsiai átvétel lehet, mert Jáváról már a 9-10. századból adatolhatóak a hasonló ívelt hangszernyakkal rendelkező íjhárfa típusok, amelyeken az ábrázolások tanúsága szerint a közép és kelet-afrikai hárfajátékosokhoz hasonló módon játszottak. Sachs szerint a borneói **dajakoknál** elterjedt *hárfacitera* hangszertípusnál alkalmazott nagyméretű húrtartó láb eredete egészen az indiai *vínáig* visszavezethető, amelyre nagyméretű rovátkolt húrtartó lábat szereltek. Ez a húrtartó láb kerülhetett át Nyugat-Afrikába egy dél-kelet ázsiai bevándorlás által és kezdték el alkalmazni a húrtartó lábas dél-kelet ázsiai hárfákból kialakuló hárfalantoknál is.⁹ Kubik nem tekinti bizonyítottnak a kameruni *mvvet* hárfacitera típuson alkalmazott recézett húrtartó láb és a *kora* hárfalanton alkalmazott húrtartó láb átvétel útján való elterjedését és a *korán* alkalmazott húrtartó megoldást a húrok stabilizációja iránti igénnyel magyarázza, amely helyi fejlesztések által is kialakulhatott. Összességében Kubik azon az állásponton van, hogy a *kora* hangszertípus nem sorolható a „húrlábas hárfák” (Stegharfe) vagy hárfalantok közé, hanem önálló nyugat-afrikai hangszertípusnak tekinthető.¹⁰

A hárfalantokon a felső húrok a nagyméretű húrtartó láb miatt valóban merőlegesen futnak, viszont az alsó húrok a hangszertest és a nyak között párhuzamos lefutásúak. Valójában a hárfáktól eltérő módon a húrok lefutása nem merőleges a hangszernyak és a hangszertest között. A játéktechnika a húrok elhelyezkedése miatt valóban hárfaszerű de a hangszer felépítése nem indokolja a hárfákhoz való besorolását. Összességében a hárfalant terminus pontosan kifejezi a lényegét, mert egy a hárfá és a lant közötti átmeneti hangszertípusról van szó, amely valóban a hárfákból alakult ki, de attól eltérő morfológiai jellegzetességei miatt már külön típusba sorolható. A terminológia probléma inkább abból adódhatott, hogy a hárfalant előzményeül szolgáló húrtartó lábas íjhárfákat is egy csoportba

---

⁷ Rashid, Subhi Anwar: Mesopotamia. In: Musikgeschichte in Bildern. Leipzig 1984, 114-117, 122

⁸ Rashid, Subhi Anwar 1984, 86-89.

⁹ Sachs, Curt: Geist und Werden der Musikinstrumente. Berlin 1924, 125.

¹⁰ Kubik, Gerhard: Westafrika. In: Musikgeschichte in Bildern. Leipzig 1989, 188.

kezdték sorolni a kora típusú hárfalantokkal, amelyeknek mint később kiderült több altípusa is létezik.

A hárfalant hangszertípus első európai leírása a skót utazótól Mungó Parktól 1799-ből ismert.¹¹ A helyi szájhagyomány szerint a hangszertípus eredete a 16. századig a Mandinka Kabu birodalom idejére vezethető vissza, amely a mai Szenegál, Gambia és Bisau Guinea területén feküdt. A *kora* hangszertípus valószínűleg egy vadász hárfatípusból alakult ki, amelyhez hasonló típusok napjainkban is fennmaradtak a nyugat-afrikai szavannákon.¹² Amint azt egy kisebb bronz szobor bizonyítja, Ghánában az **akan** népcsoport már a 15-17. század közötti időszakban használt olyan tökrezonátor testű, nagy húrtartó lábas íjhárfákat, amelyek a hárfalantok őseinek tekinthetők.

A *bolon* elnevezésű íjhárfa felépítésében egyértelműen rokonítható a *kora* hárfalanttal. A *bolon* íjhárfa a **mande** (Mali, Guinea, Elefántcsontpart), a **fulbe** (Kamerun, Nigéria) a **szenufo** (Elefántcsontpart, Mali), **szuszu** (Guinea, Sierra Leone, Szenegál, Mali) és **kisszi** (Guinea, Sierra Leone, Libéria) népcsoportoknál elterjedt hangszertípus. Egyéb elnevezései a *bolombato*, *bolombata*, *bulumbato*. A *bolon* íjhárfák hangszerteste nagyméretű kabaktökből van kialakítva, amelynek a hegyes szögben futó húrjai, nagyméretű húrtartó lábon vannak átvezetve. Eredetileg a vadászok, illetve a dzselik vagy griotok a hőseposzok profi előadói használták. A *bolon* íjhárfáknak jellemzően kevés, három vagy négy húrja van és egyes típusain a hárfalantokra jellemző kéztartó is megfigyelhető.

Bár a hangszerkutatók közül néhányan az ún. „híd-hárfák” közé sorolják, az egyenes hangszernek miatt a hárfalantok közé sorolandó a 6 húros *donso ngoni* és a 8-12 húros *kamale ngoni*, amelyek a *bolon* íjhárfához hasonló hangszertestű, de már egyenes hangszernek hűros hangszerek. Valószínűsíthetően a helyi hosszúnyakú lanttípusok hangszernek szolgáltathatott mintaként a hárfalantoknak. A két-három húros íjhárfákon hosszú, egyenes hangszernek alkalmazásával lehetőség nyílt 10-20 húros hangszertípusok kialakítására, amellyel már jóval kimódoltabb dallamok előadására is lehetőség nyílt. Viszont a *donso ngoni* és a *kamale ngoni* hárfalantokon még nem alkalmazzák a kora hárfalantra jellemző két kéztartó fogantyút. Maliban a **wasulun** népcsoportnál elterjedt hárfalant a 8-12 húros *kamale ngoni* és a 6 húros *donso ngoni*. Az 1960-as években Alata Bruyale által kifejlesztett hathúros *kamale ngoni* hangszertípust leginkább fiatal fiúk és lányok, esetleg asszonyok használják.¹³ Ebből kifolyólag a hangszertípuson előadott dallamok repertoárja a

---

¹¹ Park, Mungo: Travels in Interior Districts of Africa. 1799

¹² Kubik, Gerhard 1989, 188.

¹³ Eyre, Banning: The Music of Mali Today. Washington 2003

házassággal és a szerelemmel kapcsolatos. Ezzel szemben a *donso ngoni* hárfalanton kizárólag vadászok játszanak, akik a vadászati technikákról és nagyobb vadászati sikerekről szóló dalaik, illetve a vadászathoz alkalmazott mágikus szertartások kíséretéhez használják a hangszertípust. A *ngoni* elnevezés a **szenufo-tagba** nyelvekben a húros hangszerek jelölésére szolgál. A *ngoni* hárfalant eredete a **szenufo** szájhagyomány szerint egy Szulimán nevű vadászhoz köthető, aki egy nap a vadászat fáradalmait kipihenve egy fa alatt, álmában egy hangot hallott, ami azt magyarázta, hogyan kellene a *ngoni* hárfát elkészíteni. Másnap ismét elaludt a fa alatt és arra ébredt, hogy egy állat bozontos farka látszik a levelek között. De amikor felkapta a puskáját és oda lőtt, a lehullott leveleken kívül nem talált ott semmit. Viszont a hang ismét megszólalt és elmagyarázta, hogyan kell a *ngoni* hangszertípust elkészíteni. Ezek után mit tehetett Szulimán, hazament és egy nagy kabaktökből, egy állati bőrből és egy hosszú vékony botból elkészítette az első *donzo ngoni* hárfalantot.

Maliban a **mande** népcsoport jellegzetes hárfatípusa a *szinbi*. A *szinbi* hangszerteste kabaktökből készül, amelyet szarvas vagy kecskebőr membránnal fednek be. A hét húr korábban sodrott állati idegből, újabban fémhúrból készül. A húrok egy nagyobb méretű húrtartó lábba fűrt lyukon futnak keresztül. A *szinbi* íjhárfán két fából faragott fogantyú van kialakítva, amelynél fogva tartja a zenész játék közben a hangszert. A *szinbi* hárfának vannak olyan típusai, amelyeknek teljesen egyenes a hangszernyaka. A hangszertípus alapul szolgált az ún. hárfalantok kialakulásához. A mondai hagyomány szerint az első *szinbi* hárfát Manby a vadász készítette.¹⁴ A történet szerint Manby egy nap, amikor a bozótban vadászott, egy nagy lyukból dallamot hallott kiszűrődni. Amint közelebb ért látta, hogy Niama a dzsinnek vezére van lent és egy embere játszik valamilyen sosem látott hangszeren. Niama fogjul ejtette Manby és rabságban tartotta. Azonban Gwédé Marama aki Niama nővére volt, szerelmes lett Manbyba és a segített neki megszökni és megkérte az apjukat, hogy adja Manbynak a hangszert, amely titkos védelmet biztosít neki az ártó hatások ellen. Ezért a *szinbi* hárfája a titkos védelem szimbóluma, a Gwédé fasa, jelentése „hódolat Gwédének” amely a dzsinnekkel kötött egyezsége utal.

Elefántcsontparton a **szenufo** népcsoportnál elterjedt hangszertípus a *korikaariye* vagy *kori*, amely a *szinbi* hangszertípushoz hasonlóan ívelt nyakú, magas húrtartó lábas, íjhárfa típus. A *korinak* szintén vannak kéztámasszal ellátott és anélküli típusai. A *kori* íjhárfa típus felépítése és az elnevezése egyértelműen rokonítható a *kora* hárfalant elnevezésével.

---

¹⁴ Petersson, Andres: Literary History. Towards a Global Perspective. 2009, 278.

A *kora* hárfalantok Guinea, Bissau-Guinea, Szenegál, Gambia és Mali területén elterjedtek. A *kora* hárfalanton nagyméretű, 40-55 cm átmérőjű tök rezonátor test van. A vastag hangszernyak a tök rezonátortestbe fűrt lyukba illeszkedik. Ezt még kívülről és belülről is tökből készült gyűrűkkel megerősítik. A rezonátortestbe négyszögletes vagy kerek hangnyílást vágnak. A rezonátortestet kereszt formájúra vágott, marhabőr membránnal fedi be, amelynek a szarait egymásra hajtják és összevarrják. A rezonátortestből hegyesszögben kiáll a két kéztartó fogantyú, amelyeket a membrán alatt párhuzamosan átfutó, rögzítő rúddal stabilizálnak. A 16 kecskebőrből készült húr 2x8-as elosztásban a függőlegesen álló, húrtartó lábon fut keresztül hegyesszöget bezárva a hangszertesttel. Más típusokon 21 korábban állati idegből, újabban nejlonból készült húr található. A 21 húros hárfalantokon a húrtartó lába bal oldalán 11 és a jobb oldalán 10 húr fut le. A húrokat fonott bőrgyűrűkkel fogják a hangszernyakhoz, amelyeket elforgatva a húrok hangolhatóak. Burkina Fasóból ismertek olyan típusai, amelyeken a húrok már nem bőrgyűrűkhöz, hanem fából faragott hangoló csapokhoz vannak erősítve, amely típusokon még finomabb hangolás kivitelezhető.

A hárfalantokon állva vagy ülve, a hangszertestet a hashoz támasztva a hangszertestből kinyúló két fogantyút fogva a húrokat a hárfajátékhoz hasonló módon, a hüvelyk és a mutató ujjakkal pengetve játszanak. Összességében négy heptaton skálájú dallamsor terjedt el a *kora* játékosok között. A „saouta”, a „mandéka”, a „simbi” és a „silaba”. Ezek közül a „saouta” és a „simbi” hasonló az európai dúr skálákhoz és a „silaba” a moll skálákhoz. A „mandéka” viszont egyértelműen helyi eredetű, afrikai típusú heptaton skála, amely a nyugat-afrikai dallamtípusokkal rokonítható.¹⁵ A *kora* hárfalantokon a dzseli elnevezésű hivatásos eposzénekesek játszanak, akik a helyi hősepikai hagyományok őrzői. Az első dzseli családok nevei is fennmaradtak.¹⁶ A *kora* hárfalantokat gyakran párban alkalmazzák. Ilyen esetben a „kumbengo” egy kísérő motívumot játszik, amelyet színes variációkkal díszít, mialatt a másik „birimintingo” elnevezésű zenész egy gyors, ereszkedő dallamvonalú játékmódot ad elő a hangszerén.

---

¹⁵ Knight, Roderick: Vibrato-Octaves: Tunings and Modes of the Mande Balo and Kora.
In: Progress Reports in Ethnomusicology 1991,1-49.

¹⁶ Djabate/Dzsobarteh, Koujate, Szuszo, és Szisszoko.

Irodalom

- De Vale, Sue Carol
1985 „Instrucions” A remembrance of Klaus Wachsmann (1907-84).
In: Ethnomusicology 29. 272-282.
- De Vale, Sue Carol
1989 African harps, Construction, Decoration, und Sound.
In: Sounding Forms. African Musical Instruments. New York 56-58.
- HICKMANN, Hans
1961 Ägypten. In: Musikgeschichte in Bildern. Leipzig
- Hornbostel, Erich Moritz von-Sachs, Curt
1914 Systematik der Musikinstrumente.
In: Zeitschrift für Ethnologie. 4-5.
- Knight, Roderick
1971 Towards and notation and tabulature for the kora.
In: African Music 5. 1-2.
- Kubik, Gerhard
1989 Westafrika. In: Musikgeschichte in Bildern. Leipzig 186-188.
- Rashid, Subhi Anwar
1984 Mesopotamia. In: Musikgeschichte in Bildern. Leipzig 114-117, 122
- Sachs, Curt
1924 Geist und Werden der Musikinstrumente. Berlin 1924, 125.
- Wachsmann, Klaus
1973 A „shiplike” string instrument from West Africa.
In: Ethnos 38. 1-4.
- Wegner, Ulrich
1984 Afrikanische Saiteninstrumente. Berlin(west) 75-184.